Królikowska-Tomczak Anna
krolikowska.anna@gmail.com
Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, Katedra Zarządzania
Machnik Aleksandra
alex-m@wp.pl
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałbrzychu, Instytut Przyrodniczo-Techniczny

Zrównoważona turystyka miejska w kontekście turystyki kulturowej

Słowa kluczowe: zrównoważona turystyka miejska, turystyka zrównoważona, turystyka miejska, turystyka kulturowa, wskaźniki zrównoważonego rozwoju turystyki,

Abstrakt
Współczesna turystyka miejska charakteryzuje się bardzo dużą dynamiką rozwoju, co dla wielu obszarów docelowych turystyki stanowi szansę rozwoju funkcji turystycznej i osiągania korzyści zarówno dla mieszkańców, jak i turystów, podczas gdy w innych destynacjach staje się zarzewiem konfliktu na linii turyści – społeczność lokalna. Antycypowaniu zagrożeń rozwoju turystyki miejskiej może sprzyjać koncepcja zrównoważonego rozwoju turystyki – poddawana w literaturze szerokiej dyskusji, analizie, zarówno krytycznej, jak i wskazującej jej mocne strony i przesłanki wdrażania we współczesnych destynacjach turystycznych, również miejskich. W artykule podjęto próbę zdefiniowania pojęcia miejskiej turystyki zrównoważonej, osadzonego w kontekście turystyki kulturowej. Ponadto, zadanie badawcze stanowi określenie zakresu i stanu rozwoju zjawiska, wskazanie jego najważniejszych cech i określenie stopnia zaawansowania badań nad przedstawionym obszarem.

Wprowadzenie

Współczesna turystyka jest interdyscyplinarnym zjawiskiem, o względnie stałej i znaczącej dynamice rozwoju, które w istotny sposób wpływa na wiele aspektów życia społeczności lokalnych i funkcjonowania obszarów recepcji turystycznej. Według badań Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) w roku 2017 w skali świata miało miejsce 1,326 miliarda podróży międzynarodowych, o 7% więcej niż w roku 2016 (według Banku Światowego 1, 341 miliarda) [UNWTO, 2018]. Aglomeracje miejskie stanowią wiodący rodzaj miejsc docelowych turystyki[46], a w najczęściej odwiedzanych miastach świata liczba turystów wielokrotnie przewyższa liczbę mieszkańców[47]. Tak intensywny rozwój turystyki ma istotny wpływ na funkcjonowanie miast i zmiany w przestrzeni miejskiej.

Turystyka miejska jest jednym z najszybciej rozwijających się segmentów turystycznych na świecie, a jej zmieniający się charakter staje się coraz bardziej widoczny w wielu miastach. Częstym zjawiskiem występującym we współczesnych aglomeracjach w krajach wysoko rozwiniętych (postindustrialnych) jest zacieranie się granicy między zachowaniami ich mieszkańców a osobami odwiedzającymi miasto (turystami) [Kowalczyk, 2005]. Staje się jasne, że konieczne staje się podejście interdyscyplinarne, aby w pełni

[46] Według Euromonitor International liczba przyjazdów turystów zagranicznych wzrosła o 5% w 2018 r., podczas gdy w stu wiodących miastach świata pod względem liczby przyjazdów turystów międzynarodowych odnotowano wzrost o 7,4% w tym samym roku [*Top 100 City Destinations Ranking* 2018] .

[47] Taka sytuacja ma miejsce m.in. w Wenecji, gdzie liczba mieszkańców Centro Storico (Starego Miasta, centrum historycznego) spadła o ponad 50% w ciągu ostatnich trzech dekad do mniej niż 60 tysięcy, podczas gdy liczba odwiedzających rocznie wynosi ponad 20 milionów osób (wielu z nich to turyści jednodniowi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Urban_Europe__statistics_on_cities,_towns_and_suburbs__tourism_and_culture_in_cities#Tourism_and_culture_in_cities, dostęp: 17.06.2019].

zrozumieć wyzwania związane z turystyką miejską, a także opracować i wdrożyć strategie udanej integracji turystyki z przyszłym rozwojem obszarów miejskich.

W ostatnim dziesięcioleciu większość europejskich miast doświadczyła niezwykłego rozwoju turystyki, zarówno w dojrzałych destynacjach, jak Londyn czy Paryż, czy w nowo kształtujących się obszarach recepcji turystycznej destynacjach, jak Lizbona lub Reykjavík. Ta utrwalona tendencja znacznie zwiększa presję na miasta w zakresie zarządzania rozwojem turystyki, minimalizowaniem gentryfikacji oraz innych negatywnych skutków rozwoju turystyki miejskiej, jak między innymi niepewne warunki pracy w sektorze turystycznym lub niewłaściwe wykorzystanie zasobów naturalnych [González Domingo i inni, 2018].

W obliczu przedstawionych przejawów dynamicznego rozwoju turystyki miejskiej wydaje się, że odniesienie do koncepcji zrównoważonego rozwoju jest zasadne a intensyfikacja badań w tym zakresie może przyczynić się do zwiększenia efektywności zarządzania turystyką miejską (w tym kulturową), jak i podniesienia jakości doświadczeń turystów w aglomeracjach miejskich.

Cel oraz metodyka pracy

Celem niniejszego artykułu jest zdefiniowanie pojęcia zrównoważonej turystyki miejskiej w kontekście turystyki kulturowej, określenie zakresu i stanu rozwoju zjawiska, wskazanie jego najważniejszych cech i określenie stopnia zaawansowania badań nad przedstawionym obszarem. Artykuł ma charakter przeglądowy, związany z trzema obszarami badań nad turystyką: turystyką miejską, turystyką zrównoważoną oraz miejską turystyką zrównoważoną.

Powyższe obszary stanowiły słowa kluczowe analizy źródeł, zarówno pozycji zwartych jak i publikacji w bazach internetowych, takich jak Google Scholar, Research Gate, Academia, Science Direct. W związku z powyższym, na główną metodą badawczą wybrano systematyczny przegląd literatury polskiej i zagranicznej, w większości datowanej pomiędzy rokiem 2010 a 2018. W analizie problemu uwzględniono również niektóre starsze pozycje, ze względu na ich teorio-twórczy charakter w badanym obszarze. Podczas przeglądu literatury stwierdzono, że liczba publikacji w obszarze zrównoważonej turystyki miejskiej jest znikoma. Dodatkowy element luki badawczej stanowi osadzenie rozważań nad zrównoważoną turystyką miejską w kontekście turystyki kulturowej.

Zrównoważona turystyka miejska (zwłaszcza w kontekście turystyki kulturowej) w konsekwencji pozostaje obszarem wymagającym dookreślenia i prowadzenia dalszych, interdyscyplinarnych badań.

Tekst ma charakter przeglądowy, teoretyzujący i nie zawiera wyników badań własnych autorek.

Zrównoważona turystyka miejska: definiowanie zjawiska w kontekście turystyki kulturowej

Pojęcie „zrównoważona turystyka miejska" jest kompilacją powszechnie stosowanych, wielopłaszczyznowo definiowanych i analizowanych terminów: turystyka miejska oraz turystyka zrównoważona. W przypadku zrównoważonej turystyki miejskiej, zakresem przestrzennym są szerokorozumiane obszary miejskie (miasta, obszary metropolitarne, miejskie obszary funkcjonalne). Zakres przedmiotowy integruje cechy turystyki miejskiej i turystyki zrównoważonej, lub inaczej mówiąc, osadza założenia turystyki miejskiej w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Ponadto, kontekst turystyki kulturowej wymaga wskazania relacji powyższych zjawisk. Filar społeczno-kulturowy stanowi jeden z trzech elementów koncepcji turystyki zrównoważonej, a ochrona i eksponowanie wartości kultury i tożsamości lokalnej stanowią jej główne założenia. Związki turystyki

zrównoważonej (tu: miejskiej, jak i traktowanej szerzej) i turystyki kulturowej wydają się być jednoznaczne. Relację tę wzmacniać może fakt, że wiele z wyróżnianych podform turystyki kulturowej w ujęciu przestrzennym koncentruje się na obszarach miejskich (turystyka dziedzictwa kulturowego, turystyka muzealna, turystyka literacka, turystyka eventowa).

Przytoczenie definicji zrównoważonej turystyki miejskiej wymaga krótkiego wprowadzenia i dyskusji nad pierwotnymi pojęciami, co autorki czynią poniżej. Zobrazowaniem tekstu jest rycina 1.

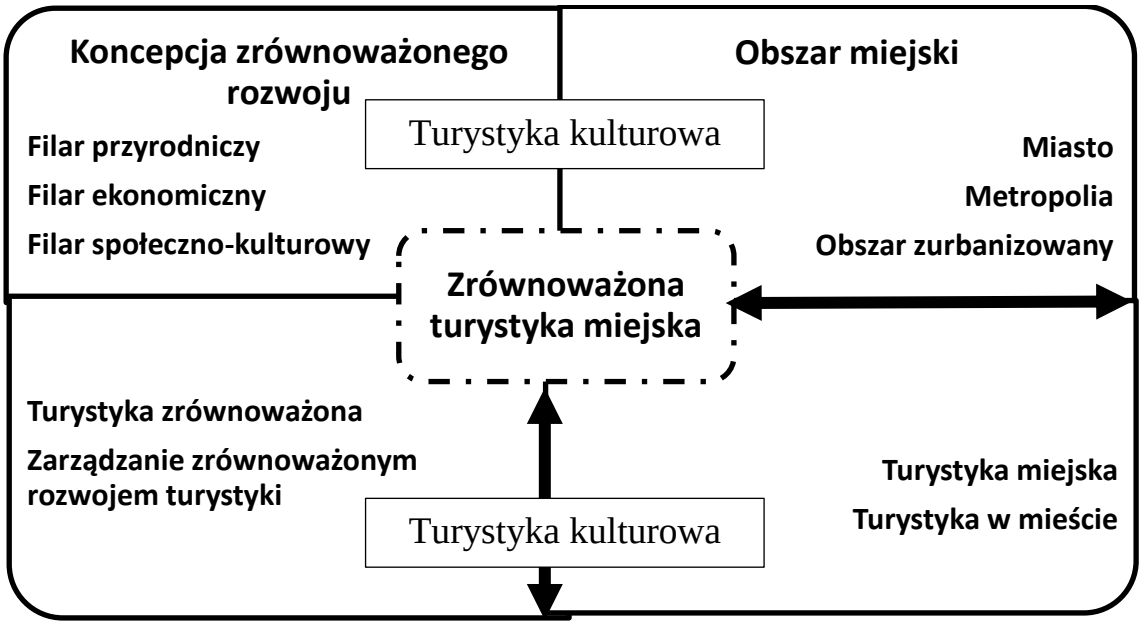

Ryc.1 Zrównoważona turystyka miejska w kontekście turystyki kulturowej – zakres pojęciowy
Źródło: opracowanie własne

Rozwój turystyki miejskiej jako podstawa kształtowania podwalin zrównoważonej turystyki miejskiej

Jednym z efektów globalizacji, odczuwanej i opisywanej przede wszystkim w perspektywie makroekonomicznej, jest wzmocnienie znaczenia i pozycji konkurencyjnej miast na arenie międzynarodowych stosunków gospodarczych [Zmyślony, 2013]. Ekspansja rozwoju miast oraz miejskiego stylu życia jest nie do powstrzymania. W ciągu ostatnich 100 lat nastąpiła niezwykła zmiana nastawienia do życia w mieście. W 1900 r. tylko 15% światowej populacji mieszkało w miastach. Rok 2008 był punktem zwrotnym, w którym po raz pierwszy odnotowano zmianę proporcji populacji obszarów zurbanizowanych, względem niezurbanizowanych – stwierdzając przewagę ludności miejskiej. Obecnie istnieją 33 aglomeracje opisywane jako „megamiasta" – miasta o liczbie ponad 10 milionów mieszkańców. Prognozy urbanistyczne wskazują, że kolejnych sześć miast przekroczy tę liczbę mieszkańców do 2030 r.

Miasta i ich funkcjonowanie leżą w centrum zainteresowania ich mieszkańców (większości światowej populacji) i turystów, którzy zdecydują się je odwiedzić [UNWTO 2014]. Turystyka miejska rozwija się bardzo dynamicznie i stanowi jeden z wiodących światowych trendów obserwowanych na rynku turystycznym – według szacunków European Cities Marketing, w latach 2010-2014 liczba odwiedzających destynacje miejskie wzrosła o 58%, osiągając poziom 20% wartości całego ruchu turystycznego [UNWTO 2015].

Turystyka miejska rozwija się w odpowiedzi na natężenie procesów urbanizacji (75% populacji Europy żyje w aglomeracjach miejskich a prognozy United Nations dla cywilizacji światowej przewidują, że do roku 2050 dwie trzecie mieszkańców Ziemi będzie zamieszkiwać strefy zurbanizowane, a 600 największych miast świata będzie generować 65% globalnego PKB) (Eurostat, European Commission 2016), ponadto na wzmożoną mobilnośś w skali globalnej nieograniczony dostęp do informacji, wzrost popularności wyjazdów krótkoterminowych oraz zróżnicowana oferta turystyki miejskiej. Turystyka miejska z ekonomicznym potencjałem rozwoju, możliwościami zatrudnienia, które stwarza, stały się kluczowym czynnikiem w ogólnym planowaniu urbanistycznym.

Pochodną tego zjawiska jest rosnąca popularność turystyki miejskiej oraz dużych miast jako obszarów recepcji turystycznej (do niedawna postrzegane przede wszystkim jako miejsca emisji ruchu turystycznego, obecnie stają się głównymi miejscami recepcji turystycznej, stają się produktem turystycznym) [Żabińska, 2013]. Turystyka miejska jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się trendów, a różne miasta w skali świata są jednymi z najczęściej wybieranych miejsc docelowych turystyki[48]. Dziesięć najczęściej odwiedzanych miast świata oraz liczbę odwiedzających je turystów zagranicznych w roku 2017 przedstawiono w tabeli nr 1.

Tabela nr 1: Miasta świata najczęściej odwiedzane przez turystów zagranicznych.

	Liczba turystów zagranicznych (w milionach) 2017	Prognoza zmiany liczby przyjazdów 2018	Średnia długość pobytu (liczba noclegów)
Bangkok	20.05	9.6%	4.7
Londyn	19.83	3.0%	5.8
Paryż	17.44	2.9%	2.5
Dubaj	15.79	5.5%	3.5
Singapur	13.91	4.0%	4.3
Nowy Jork	13.13	4.1%	8.3
Kuala Lumpur	12.58	7.5%	5.5
Tokio	11.93	1.6%	6.5
Istambuł	10.70	19.7%	5.8
Seul	9.54	6.1%	4.2

Źródło: https://newsroom.mastercard.com/press-releases/big-cities-big-business-bangkok-london-and-paris-lead-the-way-in-mastercards-2018-global-destination-cities-index/

Turystów przyciąga atmosfera, energia, infrastruktura, wydarzenia i przekrojowa różnorodność w miastach na całym świecie.

Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) definiuje turystykę miejską, jako „podróż podejmowaną przez podróżnych do miast lub miejsc o dużej gęstości zaludnienia". Czas trwania tych podróży jest zwykle krótki (od jednego do trzech dni) [UNWTO 2012]. Mimo tego, społeczno-ekonomiczny wpływ turystów na funkcjonowanie miast (w zależności od stopnia rozwoju funkcji turystycznej) jest zawsze zauważalny, a w coraz większej liczbie przypadków – bardzo duży. W znacznej części literatury przedmiotu turystyka miejska jest rozumiana, jako „turystyka w mieście" i jest traktowana jako turystyczna funkcja miasta [Kowalczyk, 2005 za Ashworth G. J., 1989]. Inna perspektywa badawcza, posiadająca swoich

[48] Według *Mastercard City Destination Index* najczęściej odwiedzanym miastem świata jest Bangkok, na kolejnych miejscach rankingu znajdują się Londyn i Paryż – są to jedyne europejskie miasta w pierwszej dziesiątce rankingu [*https://newsroom.mastercard.com/press-releases/big-cities-big-business-bangkok-london-and-paris-lead-the-way-in-mastercards-2018-global-destination-cities-index/*, 17.05.2019]

zwolenników akcentuje złożoność turystyki miejskiej oraz fakt, że turystyka miejska jest formą aktywności różniącą się zasadniczo od innych typów turystyki, jak również od innych procesów zachodzących w środowisku miejskim. Według G.J. Ashwortha [Ashworth G. J, 1992] z tego też względu powinna ona być rozpatrywana jako złożone zjawisko składające się z różnych przejawów aktywności turystycznej, jak również z punktu widzenia roli, jaką turystyka odgrywa lub może odgrywać w szeroko rozumianym funkcjonowaniu miasta. Innymi słowy – dominującą perspektywą w tym ujęciu jest perspektywa „miastocentryczna", a turystyka miejska jest analizowana w przewadze z punktu widzenia korzyści/uciążliwości, które generuje w tkance miejskiej, między innymi z uwagi na fakt rozproszenia i różnorodności motywów przyświecających turystom odwiedzającym miasta. Pod szeroko rozumianym pojęciem „turystyki na obszarach miejskich" rozumieć więc można:
a) wszystkie formy turystyki, które mają miejsce na terenach miejskich,
b) formy turystyki związane z walorami i zagospodarowaniem turystycznym, występujące na obszarach miejskich,
c) turystykę, której celem jest odwiedzanie i poznawanie miasta traktowanego jako dziedzictwo kulturowe i uznawanego za niepodzielny element przestrzeni turystycznej [Kowalczyk, 2005].
Według A. Kowalczyka pierwsze dwa obszary przypisać można określeniu turystyka w mieście, zaliczając do nich takie formy turystyki jak: wypoczynkowa, biznesowo-handlowa, kulturalno-rozrywkowa, kulturalno-poznawcza, religijna, kongresowa, sportowa. Pojęcie turystyka miejska ma z kolei większe zabarwienie emocjonalne, a odwiedzane miasto jest celem samym w sobie, rozpatrywanym w kategoriach symbolicznych, poszukiwaniem przez turystę „ukrytego wymiaru" miasta [Kowalczyk, 2005].

Niezależnie od tego, czy motywy turystów są kulturowe, związane z odwiedzinami u krewnych czy biznesowe, turyści przyczyniają się/mogą przyczyniać się do rozwoju lokalnej gospodarki. Preferencje i oczekiwania turystów zmieniają się, podobnie jak miasta. Istotne wyzwanie stanowi poszukiwanie harmonii w zaspokajaniu potrzeb zarówno turystów, jak i mieszkańców, z jednoczesnym poszanowaniem środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego [UNWTO 2012]. Zarządzanie turystyką miejską nie jest jednak prostym zadaniem, z co najmniej kilku powodów. Tak jak każda inna forma turystyki, może ona mieć charakter masowy, zorganizowany lub indywidualny [Kachniewska 2012]. Turyści i mieszkańcy dzielą ograniczoną przestrzeń miejską, ale „korzystanie z infrastruktury miejskiej przez odwiedzających niekoniecznie jest zgodne z jej pierwotnym przeznaczeniem [Ashworth, Page, 2011] (pierwotne przeznaczenie oznacza użytkowanie przez mieszkańców – przypis autorek). W tym kontekście, rosnąca liczba turystów w miastach i sezonowość turystyki, mogą prowadzić do silniejszej presji na środowisko lokalne (środowiskowe, kulturowe i społeczne).

Biorąc pod uwagę powyższy kontekst, stan oraz dynamikę rozwoju turystyki wydaje się, że koncepcja zrównoważonego rozwoju będzie zyskiwać na znaczeniu w turystyce miejskiej, przyczyniając się do kształtowania definiowalnej formy – miejskiej turystyki zrównoważonej lub systemowo rzecz ujmując, zrównoważonego zarządzania turystyka miejską.

Turystyka zrównoważona

Wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju polega na powiązaniu trzech obszarów działalności człowieka: integralności przyrodniczej, żywotności gospodarczej oraz aktywności społecznej dla poprawy jakości życia obecnego i przyszłych pokoleń [World Commission on Environment and Development, 1987]. Pomimo wyraźnych wytycznych, wielopłaszczyznowych, wskazujących w sposób jednoznaczny poza ładem przyrodniczym,

obszar gospodarczy, w procesie kształtowania strategii rozwoju turystyki często spotyka się z wąskim podejściem do zagadnienia równowagi, kładącym nacisk na ochronę środowiska naturalnego. Nieodnawialność zasobów naturalnych stanowi najsilniejszą barierę trwałego rozwoju (również turystyki). Pierwotnie, zagadnienia związane z turystyką zrównoważoną przypisywane były obszarom wiejskim, naturalnym, przyrodniczo cennym, a analizie poddawane głównie przyrodnicze aspekty zrównoważonego rozwoju [M. K. Razali & H. N. Ismail, 2014]. Jednak do zasobów trudno odnawialnych, warunkujących rozwój turystyki, należy zaliczyć jeszcze co najmniej przestrzeń i kapitał ludzki, a niezbywalnym czynnikiem jej rozwoju pozostają korzyści ekonomiczne, będące udziałem przedsiębiorców, uczestników ruchu turystycznego i miejsc (regionów) przez nich odwiedzanych [Kachniewska, 2012)]. Dodatkowo, zawężona interpretacja koncepcji zrównoważonego rozwoju w turystyce skutkowała analizą zagrożeń generowanych przez turystykę w kontekście małych społeczności lokalnych, krajów wyspiarskich i obszarów przyrodniczo cennych lub chronionych, pomijając aglomeracje miejskie i wpływ turystyki na ich funkcjonowanie. Dopiero z biegiem lat i rozwoju badań nad koncepcją zrównoważonego rozwoju, spectrum podejść znacznie się poszerzyło a akcentować zaczęto również pozostałe filary zrównoważonego rozwoju: ekonomiczny i społecznokulturowy, lokując je w różnych kontekstach, m.in. zrównoważonych miast, zrównoważonej turystyki czy zrównoważonej turystyki w miastach.

Pierwsza oficjalna definicja turystyki zrównoważonej została podana w roku 1996 przez UNWTO i brzmiała: „turystyka, która prowadzi to zarządzania wszystkimi obszarami w taki sposób, aby potrzeby ekonomiczne, społeczne i ekologiczne były spełnione razem z integracją kulturalną, procesami ekologicznymi, bioróżnorodnością i wspieraniem rozwoju społeczeństw" [Bajdor, Grabara 2012]. Dodatkowo, w nawiązaniu do pojęcia zrównoważonego rozwoju, UNWTO stwierdziło, że turystyka zrównoważona jest także procesem, który „ma na uwadze potrzeby obecnych turystów, a także potrzeby przyszłych generacji podróżników" [Bajdor, Grabara 2012] . Rozwój turystyki zrównoważonej zaspokaja potrzeby współczesnych turystów oraz regionów pełniących funkcje gospodarza, chroniąc i rozszerzając przy tym możliwości na przyszłość [Nowak, Franczak 2013]. Inaczej rzecz ujmując, zrównoważony rozwój turystyki polega na dążeniu do optymalnego rozkładu korzyści osiąganych przez turystów (przeżycia), przedsiębiorstwa (zysk) i lokalnych mieszkańców (rozwój społeczno-gospodarczy) przy jednoczesnym ograniczeniu wpływu turystyki na środowisko [Pender, Shalper 2008].

Działania turystyki zrównoważonej powinny się charakteryzować:
– optymalnym wykorzystaniem zasobów naturalnych, prawidłowym zarządzaniem ekologicznymi procesami i staraniem się o zachowanie bioróżnorodności,
– respektowaniem socjokulturowych postaw społeczności lokalnej, konserwowaniem jej dóbr kulturalnych i tradycyjnych wartości, a także podejmowaniem działań na rzecz międzykulturowego zrozumienia i tolerancji,
– zapewnieniem realnych i długotrwałych procesów ekonomicznych umożliwiających odnoszenie korzyści społecznych przez wszystkich zaangażowanych uczestników, włączając w to stabilność zatrudnienia i możliwości zarobkowania [Buckley 2009].

Pośród autorów, zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej, od lat toczy się dyskusja związana z koncepcją turystyki zrównoważonej. Prezentowane są stanowiska krytyczne [Liu, 2010; Buckley 2012], podnoszące niespójność definicyjną, brak efektywnych przykładów operacjonalizacji czy metod pomiaru zrównoważonego rozwoju turystyki. Kowalczyk [2010] stwierdza również, że „koncepcja turystyki zrównoważonej bardziej przypomina luźny zestaw poglądów filozoficznych niż ukształtowaną koncepcję, nadającą się do stosowania w praktyce".

Pomimo tego faktu, współczesne trendy rozwoju turystyki, zarówno po stronie popytowej, jak i podażowej, promowane przez organizacje – rządowe i pozarządowe, globalne i lokalne – w jednoznaczny sposób wskazują, że jedyną ścieżką rozwoju dla turystyki w XXI wieku, ze względu na jej charakter masowy i znacząca dynamikę rozwoju oraz oczekiwania potencjalnych turystów, jest zrównoważony rozwój lub w podejściu klasyfikującym rodzaje turystyki jest turystyka zrównoważona [Królikowska-Tomczak, A. 2016].

Dużą dynamikę rozwoju turystyki obserwujemy nie tylko w skali globalnej czy w dojrzałych destynacjach. W ujęciu lokalnym, w wielu obszarach recepcji turystycznej, znajdujących się w fazie wzrostu (ujęcie cyklu życia produktu) dynamika rozwoju turystyki również jest duża. Przykład Poznania pokazuje, że na przestrzeni ostatnich 10 lat, liczba udzielonych noclegów wzrosła o około 60% (ryc.3).

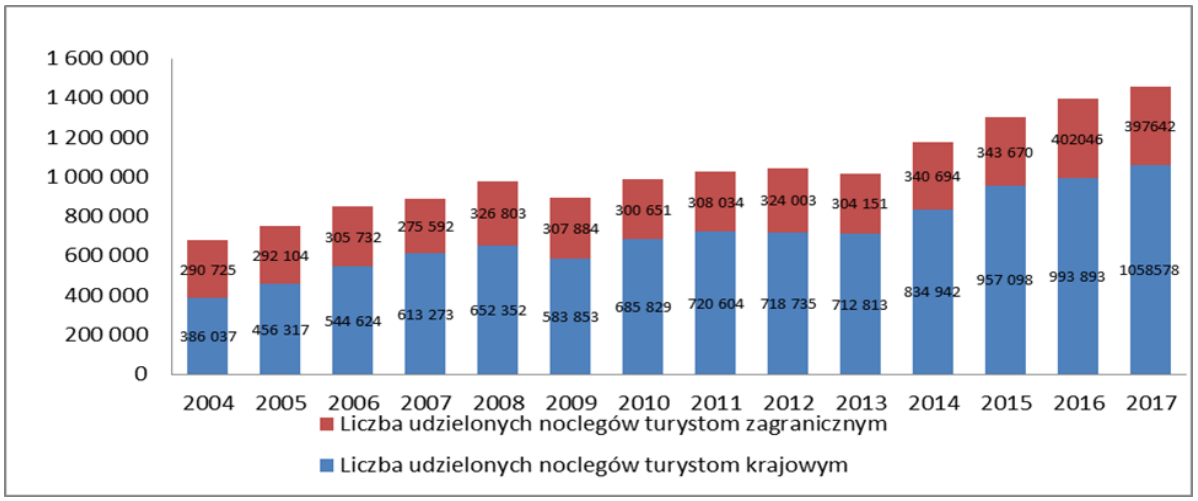

Ryc.2 Liczba udzielonych noclegów w Poznaniu w latach 2004-2017
Źródło: Raport Turystyka w Poznaniu 2016-2017

W publikacji *Making tourism more sustainable. A Guide for Policy Makers* (2005) [za: UNEP, 2005] turystyka zrównoważona zdefiniowana jest jako turystyka oparta na zasadach zrównoważonego rozwoju. Założenie to odnosi się do podstawowego celu: uczynienia całokształtu turystyki, traktowanej jako systemu powiązań i oddziaływań, bardziej zrównoważonym. Termin „turystyka zrównoważona" powinien być stosowany w odniesieniu do stanu rozwoju i wpływu turystyki na funkcjonowanie obszaru docelowego, a nie do rodzaju turystyki. Turystyka zrównoważona bywa przeciwstawiana turystyce konwencjonalnej, „masowej", która nie jest wrażliwa na potrzeby społeczności lokalnych, presję środowiskową i kulturową [Nowak, Franczak 2013]. Taka interpretacja może prowadzić do mylnego rozumienia turystyki zrównoważonej i sprowadzania jej postulatów do ograniczania ruchu turystycznego. Nie są to postulaty prawdziwe. W rzeczywistości koncepcja turystyki zrównoważonej zakłada, że ruch turystyczny będzie się zwiększał i w związku z tym faktem należy stworzyć ramy dla rozwoju turystyki jak najbardziej przyjaznej środowisku przyrodniczemu, społecznemu i kulturowemu na obszarach będących miejscami docelowymi turystyki, w tym na obszarach miejskich. Produkty turystyki zrównoważonej muszą współgrać z lokalnym środowiskiem, społecznością i kulturą, w wyniku czego te ostatnie stają się (mogą stać się) beneficjentami, a nie ofiarami rozwoju turystyki [Nowak, Franczak 2013].

Zrównoważona turystyka miejska

Odwołując się do definicji turystyki zrównoważonej (wynikającej z koncepcji zrównoważonego rozwoju *sensu stricte*) można stwierdzić, że **zrównoważona turystyka miejska to turystyka, która zapewnia równowagę pomiędzy potrzebami turystów a potrzebami mieszkańców miasta, jednocześnie zachowując możliwości własnego rozwoju w przyszłości**. W rozszerzonej interpretacji pojęcia zrównoważonej turystyki miejskiej uwzględnia się również ochronę dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i społecznego, między innymi przez promowanie wartości środowiska społecznego i kulturowego, edukację turystów oraz tworzenie rozwiązań sprzyjających jednocześnie wzmacnianiu doświadczenia podczas pobytu w miejscu docelowym turystyki, eksponowaniu walorów i ich ochronie[49]. Miejska turystyka zrównoważona to turystyka, która przynosząc korzyści miastu i (lub przede wszystkim) społeczności lokalnej, nie szkodzi jego dziedzictwu kulturowemu i środowisku przyrodniczemu miasta. Wyzwanie stanowi dwukierunkowy charakter oddziaływań: z jednej strony tak definiowana forma będzie zależała od modelu zachowań i wyborów turystów – odpowiedzialnej konsumpcji (strona popytowa), ale z drugiej strony od struktury infrastruktury, organizacji i zarządzania turystyką w danym obszarze recepcji – odpowiedzialnej „produkcji" (kształtowanie sezonowości, wspieranie rozwiązań proekologicznych np. w obiektach noclegowych, certyfikacja obiektów i produktów, wspieranie i promowanie inicjatyw lokalnych ect.). Dlatego zrównoważona turystyka miejska, traktowana jako odrębne zjawisko, będzie miała charakter przekrojowy, możliwy do zidentyfikowania w innych rodzajach turystyki (w tym kulturowej i różnych jej form), zależny od zarządzania strategicznego turystyką w mieście oraz modelu konsumpcji turystycznej odwiedzających (ryc. 3).

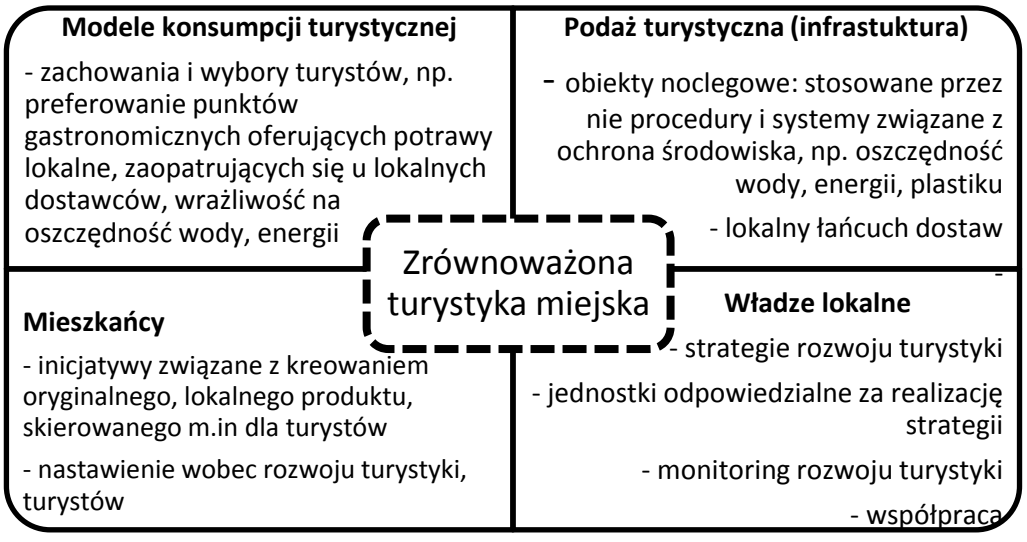

Ryc. 3 Model zrównoważonej turystyki miejskiej
Źródło: opracowanie własne

[49] Turystyka jest wymieniana, jako jedno z narzędzi osiągania zrównoważonych celów rozwoju (Sustainable Development Goals - SDG). Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) wskazuje, że największe znaczenie i najściślejszy związek wykazuje rozwój turystyki z celami nr 8: „Wzrost gospodarczy i godna praca", nr 12: „Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja" oraz nr 14:„ Życie pod wodą". Rozwój turystyki miejskiej wykazuje związki i możliwości promowania koncepcji zrównoważonego rozwoju również w innych obszarach – Cel 1: „Koniec ubóstwa", Cel 2: „ Zero głodu", Cel 9: „Innowacyjność, przemysł i infrastruktura", Cel 11: „Zrównoważone miasta i społeczności" etc.

Jednym z kamieni milowych w badaniach nad zrównoważonym rozwojem turystyki w ujęciu ogólnym był raport powołanej w 2004 roku przez Komisje Europejską Grupy do spraw Turystyki Zrównoważonej (Tourism Sustainablility Group – TSG)[50]. W dokumencie tym, opublikowanym w roku 2007 wskazano priorytetowe działania, jakie powinny zostać podjęte w kierunku zrównoważonego rozwoju turystyki europejskiej, a w wyniku ich realizacji osiągniętych 12 celów turystyki zrównoważonej. Założenia te można odnieść z powodzeniem do miejskiej turystyki zrównoważonej. W tabeli nr 2 przedstawiono założenia raportu [Tourism Sustainability Group, European Commission, 2007].

Tabela nr 2: Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w turystyce miejskiej na podstawie raportu TSG

Cele i działania zrównoważonej turystyki	
Cel	**Działania**
• Rentowność ekonomiczna • Miejscowy dobrobyt • Jakość zatrudnienia • Sprawiedliwość społeczna • Satysfakcja turystów • Lokalna kontrola • Dobrobyt lokalnej społeczności • Bogactwo kulturowe • Integralność fizyczna • Bioróżnorodność • Zapewnienie efektywności wykorzystania zasobów • Ochrona środowiska	• Zmniejszenie sezonowości w turystyce • Redukcja wpływu transportu turystycznego na środowisko • Poprawa jakości zatrudnienia • Utrzymywanie i wzmacnianie dobrobytu oraz odpowiedniej jakości życia społeczności lokalnych w obliczu przemian • Ograniczenie wykorzystania zasobów i produkcji odpadów • Zachowanie i nadawanie wartości dziedzictwu przyrodniczemu i kulturowemu; • Udostępnianie turystyki dla wszystkich; • Wykorzystywanie turystyki jako narzędzia zrównoważonego rozwoju na świecie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raport of Tourism Sustainability Group [Tourism Sustainability Group, European Commission, 2007]

Planowanie rozwoju turystyki na podstawie zasad zrównoważonego rozwoju powinno obejmować wszystkie jej formy" [Zajadacz 2009]. A. Niezgoda opisuje turystykę zrównoważoną jako koncepcję uniwersalną, wymagająca holistycznego podejścia [Niezgoda 2006]. Odpowiednio traktować należy zagadnienie miejskiej turystyki zrównoważonej.

Wspieranie rozwoju zrównoważonej turystyki miejskiej wymaga zrozumienia modeli konsumpcji turystycznej, na które składają się wybory kluczowe (takie jak nadrzędny wybór miejsca docelowego – odpowiedź na pytanie: dlaczego turyści odwiedzają wybrane miejsce?) oraz wybory bardziej szczegółowe (jak docierają do miejsca docelowego, jak przemieszczają się w trakcie pobytu w destynacji, jakich doświadczeń poszukują, jakie wartości sobie cenią? etc.) przez decydentów oraz jednostki odpowiedzialne za rozwój strategii. Zrównoważony, zintegrowany i zbilansowany rozwój turystyki w mieście (tu: kulturowej) powinien być atrakcyjny dla turystów, korzystny dla branży i przyjazny lokalnym mieszkańcom. Realizacja tak sformułowanych założeń wymaga powiązania celów i preferencji wielu różnorodnych grup interesu: samych turystów, władz, społeczności lokalnej, przedstawicieli turystycznej i pozaturystycznych rodzajów działalności gospodarczej, instytucji zajmujących się dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, sektora transportowego, związków zawodowych, lokalnych grup konsumenckich i instytucji edukacyjnych [Kachniewska, 2012].

[50] Prace TSG były kontynuowane przy opracowywaniu wskaźników monitoringu rozwoju turystyki zrównoważonej. Efektem tych prac jest *European Tourism Indicators System ETIS for Sustainable Destinations*, wydany przez Komisję Europejską w 2013, a także zweryfikowany w 2016 projekt wdrażania i monitorowania zrównoważonego rozwoju turystyki .

Zrównoważona turystyka miejska a turystyka kulturowa

Turystyka kulturowa jest obszarem zaintersowania wielu badaczy – ze względu na jej zakres pojęciowy (szeroko definiowana kultura, dziedzictwo kulturowe, wartości kulturowe), może być analizowana z wielu perspektyw, z których wiele wskazuje na wyraźny i nierozerwalny związek z turystyką zrównoważoną. Pośród definicji turystyki kulturowej wyróżnić można kilka nurtów: definicje zorientowane na ofertę turystyki kulturowej, na popyt kulturowy, na wartości kulturowe czy na indywidualne motywy konsumenta. W poniższej tabeli zestawiono wybrane definicje, reprezentujące powyższe punkty widzenia z założeniami zrównoważonej turystyki miejskiej (tab.3).

Tabela nr 3: Turystyka kulturowa a zrównoważona turystyka miejska

Nurt definicji turystyki kulturowej	Definicja turystyki kulturowej	Zakres pokrycia z koncepcją zrównoważonej turystyki miejskiej
Definicje zorientowane na ofertę turystyki kulturowej	„Turystyka kulturowa wykorzystuje budynki, relikty i obyczaje w krajobrazach, miejscowościach i budowlach, by przybliżyć zwiedzającemu rozwój kulturowy, społeczny i gospodarczy danego terytorium (…)" (Ch. Becker).	• Promowanie wartości środowiska społecznego i kulturowego, edukacja turystów oraz, eksponowanie walorów
Definicje zorientowane na popyt kulturowy	Turystyka kulturowa „obejmuje wszystkie podróże osób, które czasowo opuszczają swoje miejsce zamieszkania, by poinformować się, doświadczyć i/lub przeżyć przede wszystkim materialne i niematerialne elementy kultury wysokiej i codziennej terenu odwiedzanego" (M. Lohmann).	• Tworzenie rozwiązań sprzyjających wzmacnianiu doświadczenia podczas pobytu w miejscu docelowym turystyki
Definicje zorientowane na wartości kulturowe	„Turystyka kulturowa definiuje się (….) jako zorientowane na ochronę wykorzystanie monumentów i reliktów kulturowo- historycznych, fachowa dbałość o tradycyjne i specyficzne regionalne formy zamieszkania i życia, (…), posiadające za cel poszerzenie i pogłębienie zrozumienie dla oryginalnego charakteru regionu (…), poprzez rzeczową, porównawczą i skłaniającą do intelektualnego dialogu informację o świadectwach przeszłości i teraźniejszości na miejscu" (W. Eder).	• Ochrona dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i społecznego • Promowanie wartości środowiska społecznego i kulturowego, edukacja turystów oraz, eksponowanie walorów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Turystyka kulturowa…. 2008 [Mikos von Rohrscheidt 2008]

Bez względu na perspektywę, z której analizowana jest turystyka kulturowa w sposób jednoznaczny wskazać można na jej powiązania z filarem społeczno-kulturowym koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki. Przy założeniu, że miasta są istotnymi centrami koncentracji wartości kultury materialnej i niematerialnej, zauważyć można ścisły związek pomiędzy zrównoważoną turystyką miejską a turystyką kulturową. Uproszczony schemat powiązań pomiędzy charakteryzowanymi obszarami przedstawiono na rycinie 5.

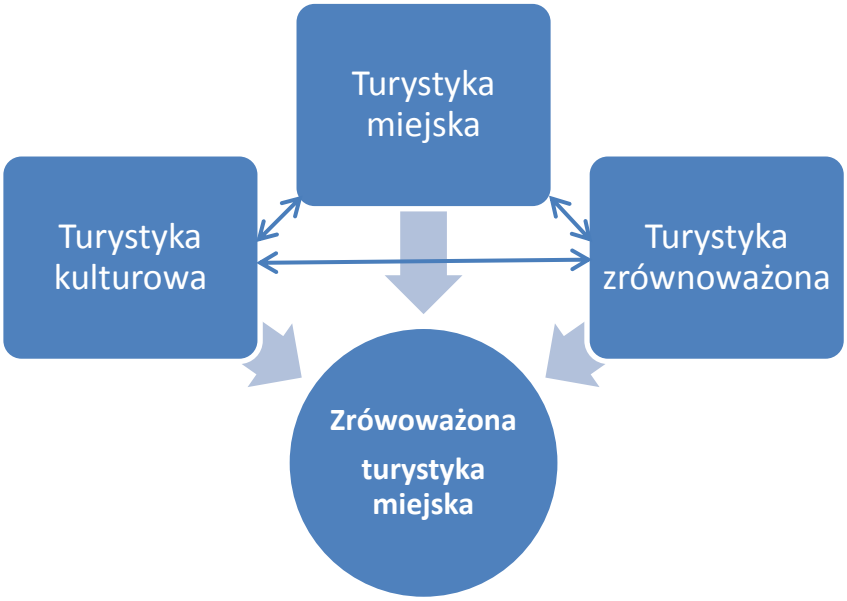

Ryc. 4. Zrównoważona turystyka miejska i obszary powiązane
Źródło: opracowanie własne

Zrównoważona turystyka miejska na świecie i w Polsce: stan obecny i potencjał rozwoju.

Jak wskazano we wcześniejszej części opracowania poświęconej turystyce miejskiej, ostatnie lata są okresem bardzo dynamicznego rozwoju tej formy aktywności turystycznej. Obserwowane są zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje tego zjawiska. Gwałtowny wzrost liczby turystów i liczby miejsc noclegowych w głównych miastach europejskich doprowadził do zwiększenia intensywności turystyki, zaostrzenia presji na zasoby miejskie (ograniczone) i zakwestionowania wspólnego zamieszkiwania przez mieszkańców i odwiedzających. Sposób, w jaki miasta turystyczne były planowane i zarządzane w ciągu ostatnich dziesięcioleci, doprowadził do wzrostu konfliktów z lokalną ludnością, jak niedawno zauważyli niektórzy badacze [Colomb, Novy 2017; Kowalczyk-Anioł, Zmyślony 2017]. W XXI wieku coraz częstszym problemem rozwoju turystyki staje się tzw. *overtourism* lub *tourism paradox*, czyli zjawisko przeciążenia destynacji rozwojem turystyki i dochodzenia do głosu coraz większej ilości negatywnych skutków rozwoju turystyki. Jednym z najistotniejszych problemów wydaje się być gentryfikacja (zjawisko zmiany charakteru wybranej części miasta), uznana za proces z natury rzeczy konfliktogenny [Kowalczyk-Anioł, Zmyślony 2017][51]. Sytuacja taka najpowszechniej kojarzona jest z Barceloną i Wenecją, jednak ma miejsce w wielu innych destynacjach miejskich i generuje coraz wyraźniejszy sprzeciw społeczności lokalnych wobec dalszego gwałtownego rozwoju turystyki, stawiając jako alternatywę (albo warunek) zrównoważony rozwój. Wiele destynacji miejskich wdraża, przynajmniej w sferze deklaratywnej i w dokumentach strategicznych, założenia turystyki zrównoważonej.

Najczęstszą reakcją na przeludnienie i nasycenie miast jest dekoncentracja przepływów turystycznych na zewnętrznych obrzeżach miast, przy użyciu publicznych programów metropolizacji w celu rozłożenia turystyki z centrum miasta na zaplecze. Strategia ta różni się

[51] Tematykę konfliktu miejskiego wywoływanego przez turystykę w polskiej literaturze poruszają między innymi P. Zmyślony i J. Kowalczyk-Anioł w artykule: *Turystyka miejska jako źródło protestów społecznych: przykłady Wenecji i Barcelony* [2017].

w zależności od miejsca i zwykle opiera się na promocji turystyki alternatywnej, nowej infrastrukturze rekreacyjnej, rozwoju transportu publicznego i zwiększeniu pojemności hoteli. Miasta takie jak Amsterdam, Barcelona i Paryż starają się opracować politykę zrównoważonej turystyki miejskiej w oparciu o planowanie przestrzenne, regulację wynajmu krótkotrwałego mieszkań, regulacje dotyczące handlu detalicznego lub strategie mobilności. Miasta te promują nowe podejścia do zarządzania, włączając do swoich strategii turystycznych środki urbanistyczne, mieszkaniowe i mobilności. Jednak wzrost gospodarczy pozostaje na pierwszym miejscu w agendzie turystycznej w Amsterdamie i Paryżu, a jedynym miastem, które nie zakłada zwiększenia liczby turystów w strategii rozwoju turystyki jest Barcelona. Zarówno badacze, jak i urzędnicy i działacze miejscy, próbują znaleźć odpowiedzi wiele pytań na temat tego, w jaki sposób miasta zmierzą radzić sobie z ukierunkowaniem na wzrost w kontekście palących problemów zrównoważonego rozwoju, związanych z gentryfikacją, nierównościami społecznymi, zmianami klimatu i rosnącą krytyką mieszkańców.

Duża presja turystyczna w miastach ma bezpośredni wpływ na:

- ✓ poziom cen nieruchomości, ze względu na wzrost popytu na nieruchomości zorientowane na inwestycje turystyczne w określonych obszarach miejskich;
- ✓ usługi hotelarskie, kulturalne i detaliczne dla odwiedzających, konkurujące z usługami i obiektami ukierunkowanymi na mieszkańców oraz wypierające je;
- ✓ jakość powietrza (C02, PM, itp.) spowodowana emisją gazów m.in. przez środki transportu (autokary, prywatne samochody, samochody dostawcze; lotnictwo, statki wycieczkowe);
- ✓ Produkcję odpadów (plastik, żywność, energia, woda itp.) przez turystów i przemysł turystyczny i okołoturystyczny;
- ✓ Dostęp do zasobów wodnych i energetycznych;
- ✓ Nacisk na usługi publiczne (np. odzyskiwanie odpadów itp.) i infrastrukturę (woda, energia, telekomunikacja, transport publiczny, przestrzenie publiczne) [Gonzáles, Fosse, Santos 2018].

Te uboczne skutki intensywnego rozwoju turystyki miejskiej w wielu przypadkach przyczyniają się do negatywnego postrzegania rozwoju turystyki przez mieszkańców. W rzeczywistości turystyka stała się źródłem konfliktów społecznych w popularnych miastach na całym świecie [Colomb, Novy 2017], gdzie zmiany urbanistyczne ukierunkowane na atrakcyjność turystyczną stworzyły negatywne efekty zewnętrzne dla lokalnych społeczności. Mimo tego, w raporcie pt. *The integration of sustainability in tourism policies of major European cities* wskazano, że perspektywa zrównoważonej turystyki w głównych miastach europejskich pozostaje poza bieżącym programem politycznym. Analiza obecnych polityk turystycznych w jedenastu głównych europejskich ośrodkach miejskich pokazuje, że tylko nieliczne z nich rozwiązują konflikty związane z turystyką miejską. Wzrost turystyki pozostaje priorytetem dla wiodących miast europejskich [González, Fosse, Santos 2018]. Ponadto można stwierdzić, że analizowane we wspomnianym opracowaniu strategie turystyczne i powiązane polityki nie uwzględniają potrzeby dekarbonizacji sektora turystycznego zgodnie z porozumieniem paryskim. Będzie to kluczowe wyzwanie w następnej dekadzie, jeśli miasta będą chciały skutecznie przyczyniać się do realizacji Agendy na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 (dokumentu przyjętego przez Organizacje Narodów Zjednoczonych ONZ) [http://www.un.org.pl/agenda-2030-rezolucja, 20.06.2019] i realizować cele zrównoważonego rozwoju.

Grupa polskich badaczy, po analizie 34 strategii rozwoju turystyki w różnych miejscowościach w Polsce, doszła do podobnych wniosków, stwierdzając, że:

- analizowane strategie w niewielkim stopniu realizują paradygmaty zrównoważonego rozwoju turystyki,

- pomimo często deklarowanego ekspercko-partycypacyjnego typu strategii tylko przy tworzeniu nielicznych konsultowano ich treść z mieszkańcami obszarów recepcji, a niemal w żadnej nie poddano analizie charakteru lokalnej społeczności, cech stylu życia i postaw wobec turystyki rozwijanej w jej sąsiedztwie,
- nie szacowano także chłonności turystycznej obszarów koncentracji ruchu turystycznego,
- w ocenianych strategiach nie uwzględniono potencjalnych negatywnych skutków rozwoju turystyki dla społeczności lokalnych,
- niewiele uwagi poświęcono również oddziaływaniu turystyki na środowisko przyrodnicze,
- analiza zasobów przyrodniczych w częściach diagnostycznych wykonywana była pod kątem walorów turystycznych, a nie wrażliwości obszaru na antropopresję,
- rzadkością było uwzględnianie strategicznej oceny oddziaływania dokumentu na środowisko [Nowacki i inni 2017].

Na wzrost znaczenia zrównoważonego rozwoju z kolei wskazują M. Pilarczyk i A. Polgert [2019] po analizie strategii Paryża, Madrytu, Lizbony, Amsterdamu, Wiednia i Berlina stwierdzając, że realizacja założeń z nim związanych jest zależna od następujących trendów:
- rozwoju turystyki dzielnicowej,
- idei *smart city*,
- monitoringu strategicznego,
- zarządzania konfliktem,
- rozwoj ofert regionalnych,
- specjalizacji w turystyce biznesowej [Pilarczyk, Polgert 2019].

Poza inicjatywami lokalnymi na rzecz wdrażania zrównoważonego rozwoju w destynacjach miejskich, wynikającymi głównie z złożeń formułowanych w dokumentach strategicznych (jak wykazano powyżej – niedoskonałych i wydaje się, że nienadążających za wymagającymi realiami rozwoju współczesnej turystyki miejskiej) warto zwrócić uwagę na międzynarodowe projekty. Jednym z najnowszych opracowań jest projekt Komisji Europejskiej – *European Tourism Indicators System for Sustainable Destinations* (ETIS). System ETIS powstał z inicjatywy i na bazie doświadczeń Komisji Europejskiej w 2013 roku, jako jedna z kluczowych inicjatyw, mających na celu wzmacnianie konkurencyjności Europy jako destynacji turystycznej. Stanowi narzędzie promowania i wdrażania zrównoważonego zarządzania turystyką wraz z pomocniczym instrumentarium w postaci propozycji arkuszy ankiet do przeprowadzania badań jakościowych czy propozycji bazy danych, służącej inwentaryzacji zebranych informacji. ETIS został poddany weryfikacji poprzez próbę wdrożenia w ramach dwóch programów pilotażowych, w których uczestniczyło około 200 europejskich destynacji o różnorodnym charakterze. Spośród obszarów i jednostek, które zakończyły udział w projekcie i relacjonowały swoje doświadczenia do Komisji Europejskiej, ponad połowę (52%) stanowiły obszary miejskie (ryc. 6).

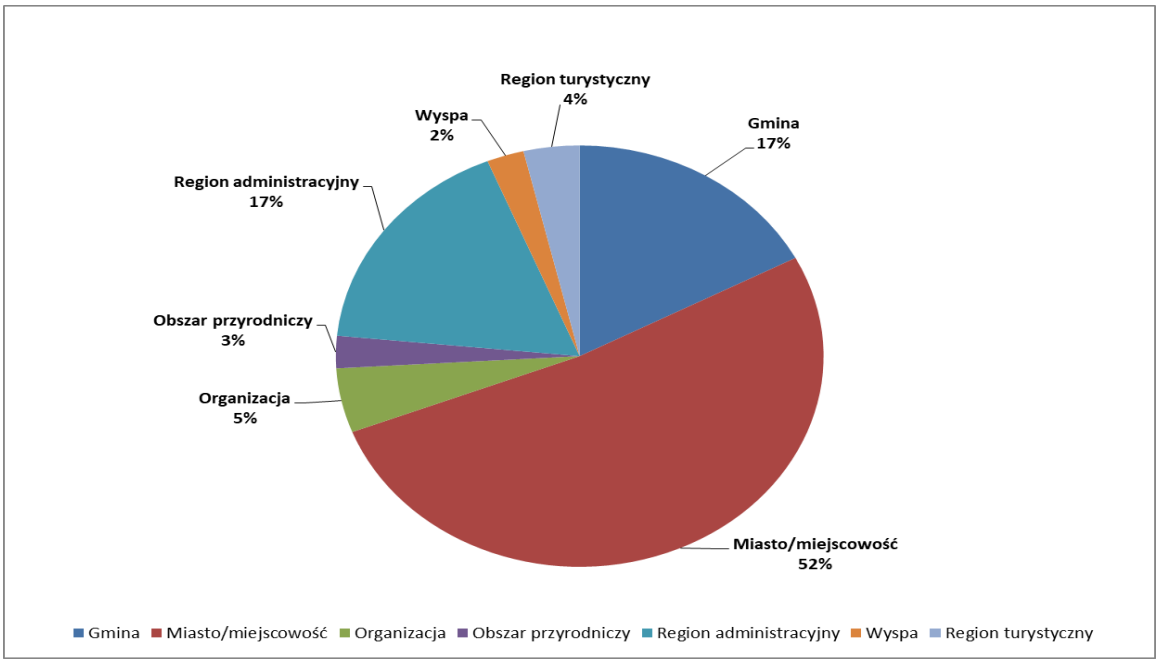

Ryc. 5. Obszary i jednostki wdrażające ETIS w I i II fazie pilotażowej
Źródło: opracowanie własne

W dwóch fazach pilotażowych wdrażania ETIS nie brał udziału żaden region turystyczny z Polski.

Inicjatywą, o której warto wspomnieć, jest Forum Zrównoważonej Turystyki Miejskiej. Kraków, jako jedyne polskie miasto jest jego członkiem i zgodnie z deklaracją z Lizbony pod hasłem: „Miasta dla wszystkich: budowanie miasta dla obywateli i odwiedzających" zobowiązuje się do:

- zapewnienia zgodności miejskich polityk turystycznych z Nową Agendą Miejską i 11 celem Zrównoważonego Rozwoju, tak, by „uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu";
- dostosowania rozwoju turystyki miejskiej do zasad Globalnego Kodeksu Etyki w turystyce;
- wyznaczania modeli zarządzania turystyką miejską, które zaangażują administrację na wszystkich szczeblach a także sektor prywatny i społeczności lokalne;
- wspierania mechanizmów komunikacji i współpracy wszystkich zaangażowanych podmiotów, w tym władz miejskich, sektora prywatnego, lokalnych społeczności i turystów;
- pogłębienia integracji lokalnych społeczności w turystycznym łańcuchu wartości poprzez promocję ich zaangażowania w tym sektorze;
- maksymalizacji wykorzystania danych i technologii dla lepszego planowania, pomiaru i zarządzania turystyką miejską jak przepustowość, mobilność, zarządzanie zasobami naturalnymi i kulturowymi oraz postawa mieszkańców wobec turystyki;
- promocji innowacyjnych produktów turystycznych i doświadczeń, które pozwolą miastu na zróżnicowanie popytu w czasie i przestrzeni oraz na przyciągnięcie uwagi właściwych segmentów odwiedzających, zgodnie z wieloletnią wizja i strategią miasta;

- uznania turystów za „tymczasowych mieszkańców", zapewniając politykę turystyczną, która promuje zaangażowanie odwiedzających i mieszkańców w sposób całościowy;
- uznania społeczności przyjmujących za „stałych mieszkańców", zapewniając politykę turystyczną, która promuje również zaangażowanie lokalnych społeczności w sposób całościowy.

Trudno jednoznacznie ocenić obecne zaawansowanie działań na rzecz rozwoju zrównoważonej turystyki miejskiej w skali świata. W wielu przypadkach założenia strategiczne uwzględniające zrównoważony rozwój wydają się funkcjonować w deklaratywnej, a w mniejszym stopniu być wdrażane w praktyce. Zauważyć można również przypadki działań skoncentrowanych na wybranych sferach zrównoważonego rozwoju, zdecydowanie rzadziej ma miejsce kompleksowe i wieloaspektowe wdrażanie założeń zrównoważonego rozwoju. Wyjątki stanowią strategie dedykowane zrównoważonemu rozwojowi turystyki. Z drugiej jednak strony widać pewną aktywizację tej materii: przykładem może być wspomniany projekt „Miasta dla wszystkich: budowanie miasta dla obywateli i odwiedzających". Warto jednak w dalszym ciągu intensywnie propagować ideę zrównoważonej turystyki miejskiej, ponieważ najsilniejsza stroną zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki jest antycypowanie zagrożeń, które realizowane odpowiednio wcześnie może zapewnić lub uprawdopodobnić turystyce miejskiej harmonijny rozwój w odpowiedzialnych destynacjach.

Stan badań nad zrównoważoną turystyka miejską

Zrównoważona turystyka miejska jako obszar badań

Od ponad dwóch dekad w literaturze zaobserwować można bardzo intensywny przyrost badań i publikacji poświęconych problemom turystyki zrównoważonej – w szerokim ujęciu, a już prawie dwie dekady temu stwierdzano, że turystyka miejska jest jednym z rodzajów turystyki, który jest związany z debatą na temat zrównoważonego rozwoju jedynie w niewielkim stopniu, choć doświadczenia i perspektywy rozwoju turystyki wskazują, że powinna się ona rozwijać [Hji-Avgoustis, Achana 2002]. Do podobnych wniosków doszła dziesięć lat później M. Kachniewska stwierdzając, że „ odczuwalny jest niedostatek opracowań poświęconych zrównoważonemu rozwojowi turystyki miejskiej, co częściowo wynika z trudności pomiaru efektów rozwoju turystyki, a ściślej – wyodrębnienia i oszacowania skutków, które można przypisać turystyce, spośród wielu innych, spowodowanych przez różne formy ludzkiej działalności w wielowymiarowej przestrzeni funkcjonalnej miasta" [Kachniewska 2012]. W przekrojowej analizie badań nad turystyką zrównoważoną w Polsce, dokonanej przez H. Kiryluk wymienionych zostało kilkanaście ścieżek badań naukowych oraz czternaście ośrodków naukowych podejmujących tematykę zrównoważonego rozwoju turystyki. Jedna z wymienionych ścieżek jest zrównoważona turystyka miejska, przypisana zainteresowaniom naukowym autorów B. Gontar i Z. Gontar [2016]. Ponadto badacze A. Niezgoda [2006; 2006b], M. Kachniewska [2012], A. Królikowska-Tomczak [2016], P. Zmyślony [2013; 2011a; 2011b], Kowalczyk-Anioł [2018; 2015], M. Kowalczyk [2013; 2011], A. Kowalczyk [2005; 2010 (red.)], Z. Kruczek [2018] i inni podejmują poszczególne wątki zrównoważonej turystyki miejskiej, jak np. *overtourism*, gentryfikacja, interesariusze rozwoju miejskiej turystyki, wskaźniki zrównoważonego rozwoju turystyki.

Podobnie jak w przypadku działań praktycznych na rzecz miejskiej turystyki zrównoważonej, badania w tym obszarze stanowią mniejszą część analiz związanych

z turystyką zrównoważoną w ogólnym ujęciu. Jednak tendencja wydaje się być wzrostowa i jest odpowiedzią na współczesne problemy rozwoju turystyki miejskiej. Poza wzrostem zaintersowania badaczy tematyką miejskiej turystyki zrównoważonej bardzo istotnym aspektem wydaje się być integracja wysiłków i działań sektora akademickiego oraz przedstwicieli organizacji turystycznych, władz lokalnych, usługodawców – inaczej mówiąc wszystkich interesariuszy procesu rozwoju turystyki zrównoważonej w miastach, prowadząca do wykorzystania wzajemnych doświadczeń i wdrażania wypracowanych rozwiązań

Wskaźniki zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej

Jednym z kluczowych aspektów zrównoważonego rozwoju jest monitoring oddziaływań turystyki na obszar docelowy. Istnieje wiele systemów wskaźnikowych pomiaru zrównoważonego rozwoju turystyki, proponowanych przez organizacje i instytucje międzynarodowe, takie jak UNWTO, Global Sustainable Tourism Council, The VISIT (Voluntary Initiative for Sustainability in Tourism, United Nations World Tourism Organization), wskaźniki proponowane przez Tourism Sustainablility Group (TSG) czy *European Tourism Indicators System for Sustainable Destinations* (ETIS).

Wdrażanie systemów wskaźnikowych jest elementem zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki w mieście i musi być zintegrowany założeniami strategicznymi danego miejsca docelowego, dlatego dobór wskaźników musi być osadzony w danych realiach (zależny od stadium rozwoju turystyki, walorów destynacji, najważniejszych wyzwań, celów strategicznych). W ostatnim z wymienionych systemów, ETIS (weryfikowany po II fazach pilotażowych wdrożeń w destynacjach europejskich) poza zestawem wskaźników, które stanowią narzędzie zbierania danych, a dalej podstawę ich analizy, wskazane są etapy wdrażania zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki:

Etap I: Budowanie świadomości
Etap II: Kreowanie profilu destynacji
Etap III: Formułowanie zespołu wykonawczego, grupy
Etap IV: Ustalenie ról i obowiązków w ramach zespołu
Etap V: Zbieranie i inwentaryzowanie danych
Etap VI: Analiza danych
Etap VII: Zapewnienie kontynuacji projektu

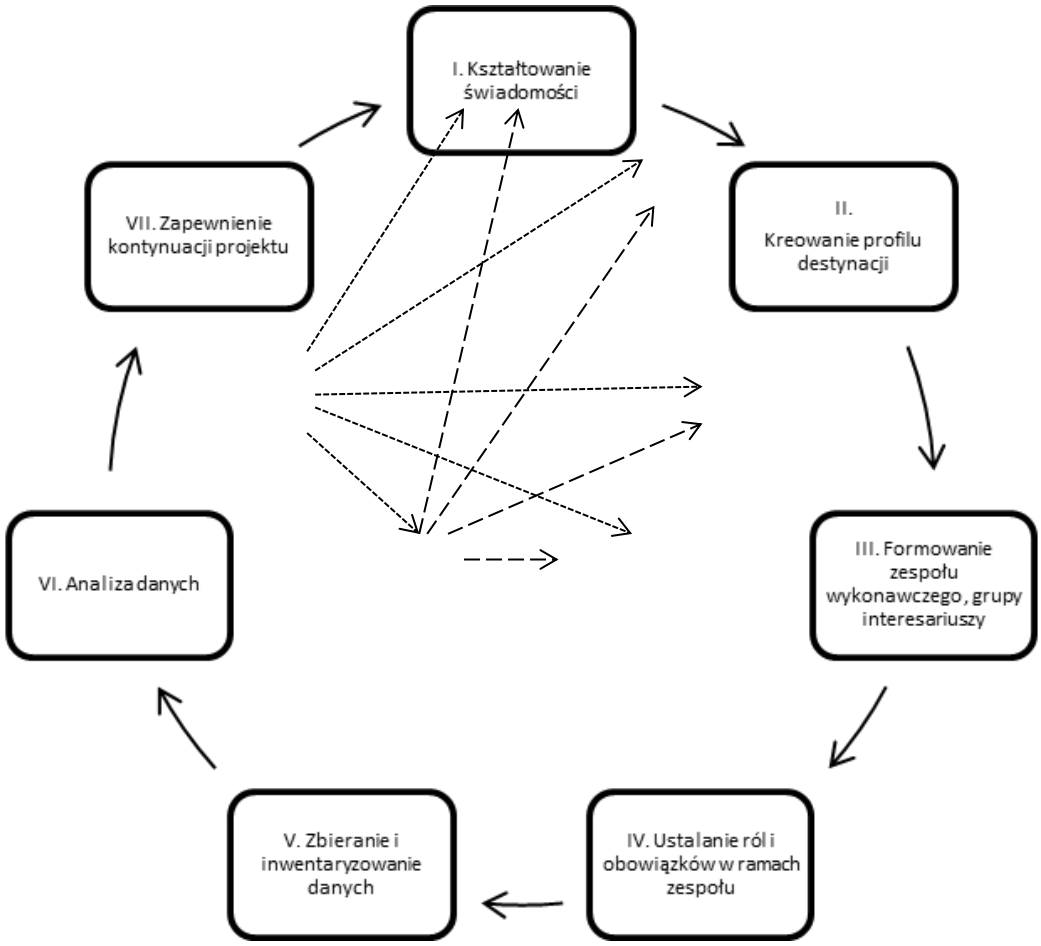

Ryc. 6 Sugerowane etapy wdrażania ETIS
Źródło: opracowanie własne

Proces wdrażania zarządzania zrównoważonym rozwojem nie jest jednokierunkowy: działania podejmowane na poszczególnych etapach oraz informacje pozyskiwane w wyniku gromadzenia danych i określania wybranych wskaźników mogą sugerować podejmowanie akcji nawet na poziomie zmiany założeń strategicznych rozwoju turystyki w destynacji miejskiej. Zestaw wskaźników ETIS jest obszerny – składa się 43 kluczowych wskaźników, które obejmują podstawowe aspekty monitorowania zrównoważonego rozwoju i stanowią podstawę skutecznego zarządzania miejscem docelowym [por. Królikowska-Tomczak 2016] [European Commission 2016]. Ponadto wyróżnione zostały wskaźniki uzupełniające – dedykowane destynacjom nadmorskim oraz turystyce „dostępnej". W przypadku rozważań na temat zrównoważonej turystyki miejskiej analizie warto poddać wskaźniki wskazane w systemie proponowanym przez UNWTO[52]. W tabeli 4 przedstawiono wybrane kluczowe i uzupełniające wskaźniki zrównoważonego rozwoju proponowane w systemie ETIS oraz UNWTO.

[52] Struktura wskaźników proponowanych przez UNWTO jest bardzo rozbudowana – podzielona na 13 kategorii wskaźników, podzielonych na 47 podkategorii (dotyczących poszczególnych elementów zrównoważonego rozwoju turystyki w destynacjach), gdzie do każdej podkategorii przypisanych jest kilka szczegółowych wskaźników – łącznie 768.

Tabela nr 4: Wybrane wskaźniki pomiaru rozwoju zrównoważonej turystyki miejskiej

Sekcja A: Zarządzanie destynacją	
Kryterium	**Wskaźnik**
A1. Polityka publiczna w zakresie turystyki zrównoważonej	A1.1. Odsetek przedsiębiorstw/organizacji turystycznych, które dobrowolnie poddają się certyfikacji z zakresu środowiskowej/jakościowej/społecznej odpowiedzialności biznesu
A2. Zadowolenie klientów	A2.1. Odsetek turystów i odwiedzających jednodniowych, którzy są zadowoleni z całościowego doświadczenia w destynacji
	A2.2. Odsetek powracających odwiedzających (w skali 5 lat)
Sekcja B: Wartość ekonomiczna	
Kryterium	**Wskaźnik**
B1. Ruch turystyczny	B1.1. Liczba udzielonych noclegów miesięcznie
	B1.2. Liczba odwiedzających jednodniowych miesięcznie
	B1.3. Wkład sektora turystycznego do rozwoju gospodarki regionu %PKB
	B1.4. Dzienne wydatki turystów
	B1.5. Dzienne wydatki odwiedzających jednodniowych
B2. Funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych	B2.1. Przeciętna długość pobytu
	B2.2. Obłożenie miejsc noclegowych/pokoi miesięcznie
B3. Poziom i jakość zatrudnienia	B3.1. Zatrudnienie w sektorze turystycznym, jako odsetek zatrudnienia ogółem
	B3.2. Odsetek sezonowych miejsc pracy w turystyce
B4. Turystyczny łańcuch dostaw	B4.1. Odsetek lokalnych produktów i usług nabywanych od lokalnych producentów przez firmy turystyczne
Sekcja C: Wpływ społeczno-kulturowy	
Kryterium	**Wskaźnik**
C1. Wpływ na społeczność lokalną	C1.1. Liczba turystów na 100 mieszkańców
	C1.2. Odsetek mieszkańców, którzy są zadowoleni z poziomu rozwoju turystyki w poszczególnych miesiącach/sezonach
	C1.3. Liczba miejsc noclegowych na 100 mieszkańców
C2. Zdrowie i bezpieczeństwo	C2.1. Odsetek turystów, którzy zgłaszają incydenty/skargi na policji
C3. Włączenie społeczne/dostępność	C3.1. Odsetek pokoi dostępnych dla osób z niepełnosprawnością
	C3.2. Odsetek komercyjnych obiektów noclegowych uczestniczących w uznanych systemach informacji o dostępności
	C3.3. Odsetek środków transportu dostępnych dla osób z niepełnosprawnością
	C3.4. Odsetek atrakcji turystycznych dostępnych dla osób z niepełnosprawnością i uczestniczących w uznanych systemach informacji o dostępności
C4. Ochrona i wzmacnianie potencjału dziedzictwa kulturowego, lokalnej tożsamości i zasobów	C4.1. Odsetek mieszkańców zadowolonych z wpływu turystyki na funkcjonowanie obszaru docelowego
	C4.2. Odsetek imprez /eventów/uroczystości koncentrujących się na tradycyjnej / lokalnej kulturze i dziedzictwie
Sekcja D: Wpływ środowiskowy	
Kryterium	**Wskaźnik**
D1. Redukcja wpływu transportu	D1.1. Odsetek turystów i odwiedzających jednodniowych korzystających z różnych form transportu
	D1.2. Odsetek turystów i odwiedzających jednodniowych korzystających z niskoemisyjnych form transportu
D2.Zmiana klimatu	D2.1. Odsetek przedsiębiorstw turystycznych zaangażowanych w programy łagodzenia zmiany klimatu – takie jak: offset CO2, systemy niskoenergetyczne itp
D3. Zarządzanie odpadami	D3.1. Produkcja śmieci na turystę w porównaniu do mieszkańca na dobę
D4. Zarządzanie zasobami wodnymi	D4.1. Zużycie wody przez turystę na dobę w porównaniu do przeciętnego zużycia wody przez mieszkańca
	D4.2. Odsetek przedsiębiorstw turystycznych wdrażających praktyki redukcji zużycia wody

D5. Zużycie energii	D5.1. Zużycie energii na turystę w porównaniu do zużycia energii na mieszkańca na dobę
	D5.2. Odsetek przedsiębiorstw turystycznych wdrażających praktyki redukcji zużycia energii
D6. Ochrona bioróżnorodności i krajobrazu	D6.1. Odsetek lokalnych przedsiębiorstw w sektorze turystyki aktywnie wspierających ochronę i zarządzanie lokalną różnorodnością biologiczną i krajobrazem

Wskaźniki ogólnomiejskie UNWTO	
Kategoria	**Wskaźniki**
A. Stan krajobrazu miejskiego i ochrona dziedzictwa kulturowego	A1. Liczba odrestaurowanych zabytkowych budynków; A2. Poziom wydatków środków publicznych i prywatnych przeznaczonych na poprawę „środowiska" miejskiego; A3. Zwiększenie odsetka ulic dla pieszych w całej sieci drogowej; A4. Istnienie i zasięg publicznych terenów otwartych A5. wydatki roczne na renowację zabytkowych budynków
B. Zrównoważone przedsiębiorstwa turystyczne	B1. % firm turystycznych, które wdrażają założenia zrównoważonego rozwoju
C. Zarządzanie środowiskiem	C1. Poziom finansowania publicznego i prywatnego przeznaczonego na zarządzanie środowiskiem systemy (np. recykling odpadów, efektywność energetyczna itp.) C2. Zmiana w zużyciu materiałów/zasobów
D. Ruch drogowy/transport miejski	D1. Odsetek turystów przybywających według różnych środków transportu; D2. Dostępność atrakcji turystycznych transportem publicznym; D3. Istnienie systemu kontroli parkowania autobusów
E. Integracja gospodarki lokalnej	E1. Wartość i odsetek towarów zakupionych lokalnie (wyprodukowanych w regionie) (np. ekologiczna żywność z regionu); E2. Liczba sklepów turystycznych promujących produkty regionalne
F. Eksponowanie walorów kulturowych	F1. Liczba wycieczek z przewodnikiem i/lub publikacji, które: - przedstawiają szczegółowe informacje na temat historii miasta; - obejmują rzeczywiste problemy rozwoju miasta; - polecają nowe i niekonwencjonalne atrakcje.
G. Poziom zatłoczenia	G1. Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej (miejsca koncentracji ruchu turystycznego) i liczba je odwiedzających
H. Nastawienie mieszkańców do rozwoju turystyki	H1. Poziom zadowolenia mieszkańców z rozwoju turystyki
Wskaźniki dedykowane destynacjom/obiektom biznesowym/kongresowym	
Kategoria	**Wskaźniki**
A. Rozmiar obiektu	A1. Liczba miejsc noclegowych w odległości max.30 min od centrum kongresowego A2. Liczba uczestników konferencji w proporcji do liczby miejsc noclegowych
B. Dostępne usługi	B1. Liczba różnych atrakcji w pobliżu miejsca przeznaczenia (klasyfikowane według rodzaju atrakcji, np. miejsca dziedzictwa kulturowego i naturalnego, wydarzenia, infrastruktura rekreacyjna itp.) B2. Postrzeganie różnorodności i dostępności atrakcji przez turystów
C. Dostępność	C1. Opinie turystów na temat dostępności
D. Jakość obiektu, opinie o obiekcie	D1. Opinie turystów na temat jakości doświadczenia w obiekcie
E. Poziom cen	E1. Opinie turystów na temat wartości (jakości usługi, doświadczenia) do ceny
Wskaźniki pomiaru wizerunku	
Kategoria	**Wskaźniki**
A. Wizerunek destynacji w opinii turystów	A1. Odsetek turystów, którzy mają pozytywny wizerunek miejsca docelowego A2. Odsetek turystów, którzy poleciliby miejsce docelowe swoim rówieśnikom
B. Wizerunek rynkowy	B1. *Liczba tour-operatorów*, którzy postrzegają destynację jako bezpieczną, atrakcyjną, interesującą, itp.

C. Efektywność marki	C1. Roczna wartość/procent budżetu przeznaczanego na monitorowanie satysfakcji turystów C2. Roczna wartość/procent budżetu przeznaczanego na promocję i reklamę C3. Stopień dopasowania głównych wartości marki do preferencji rynków docelowych C4. Odsetek kluczowych interesariuszy (hotele, atrakcje, organizacje partnerskie), których marketing niesie cechy marki (logo, hasło itp.) lub wykorzystuje komplementarne obrazy (ko-marketing)

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Tourism Indicators System [European Commission 2016] oraz Indicators for Sustainable Tourism Destinations – a Guidebook [UNWTO 2004].

Dobór wskaźników monitorowania rozwoju turystyki jest tematem żywej dyskusji: jednym z postulatów jest ograniczenie ich liczby. Wskaźniki uwzględnione w powyższej tabeli przewyższają swoją liczbą optimum – zostały jednak przedstawione, aby uzmysłowić spektrum możliwości oraz kwestii, które mogą i powinny być poddawane monitoringowi podczas wdrażania strategii zrównoważonej turystyki miejskiej. Przegląd wskaźników (również z innych dostępnych systemów) może stanowić inspirację przy planowaniu wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej (w tym kulturowej), diagnozowaniu problemów, deficytów materialnych i organizacyjnych etc.

Zarówno w polskich miastach rozwijających funkcje turystyczne, jak i w zagranicznych destynacjach miejskich, monitorowanie rozwoju zrównoważonego turystyki w sposób kompleksowy i systematyczny jest nadal rzadkością. Wydaje się jednak, że współczesne trendy i realia rozwoju turystyki w miastach będą motywować decydentów w opracowywaniu i wdrażaniu adekwatnych koncepcji.

Zakończenie

Współczesna polityka zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej, jeśli w ogóle istnieje, jest złożona i rozproszona. Aby tak wielopłaszczyznowa polityka była tworzona, wdrażana i monitorowana, potrzebna jest metodologia, która będzie zarówno interdyscyplinarna (oparta na założeniach koncepcyjnych zrównoważonego rozwoju), jak i stosunkowo łatwa do zaakceptowania przez lokalnych decydentów i interesariuszy [Paunovic 2016]. Pierwszą trudność stanowi niejednoznaczna definicja zrównoważonej turystyki miejskiej, która okazuje się stanowić wielopłaszczyznowe zjawisko. Z jednej strony jest to podejście i sposób organizacji rozwoju ruchu turystycznego w miejscu docelowym, uwzględniające zasady zrównoważonego rozwoju dla wszystkich form turystyki rozwijanych w destynacji. Z drugiej strony to stan świadomości, wybory konsumpcyjne i modele zachowań turystów odwiedzających obszar docelowy.

Pomimo obserwowanego rozwoju zainteresowania turystyką miejską (zarówno sektora akademickiego, jak i interesariuszy rozwoju turystyki w destynacjach miejskich), jak i turystyką zrównoważoną – tematyka zrównoważonej turystyki miejskiej lub inaczej mówiąc: zrównoważonego podejścia do zarządzania turystyką miejską wymaga dalszych badań i opracowań. Ponadto, złożoność zjawiska wymaga integracji branży, budowania interdyscyplinarnych zespołów interesariuszy, ponieważ tylko różnorodne grono specjalistów i instytucji może realizować jedno z podstawowych założeń zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej – wielopoziomowy monitoring i przyczynić się w obliczu współczesnych zagrożeń do ustalania uniwersalnych standardów zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej, dla lepszej turystyki w skali świata i dla lepszego świata.

Podjęta próba zdefiniowania oraz zdiagnozowania zakresu miejskiej turystyki zrównoważonej, charakterystyki stanu badań i opisu stanu rozwoju zjawiska jest złożonym problemem badawczym, na który składają się bardziej szczegółowe zdania. Zagadnienie tak

przekrojowe, jakim jest zrównoważona turystyka miejska, dodatkowo podejmowane w ujęciu teoretycznym (próba zdefiniowania, wskazania relacji w obrębie zjawiska, wskazanie charakterystycznych cech), jak i praktycznym (analiza stanu rozwoju zjawiska i badań realizowanych w tym obszarze w Polsce i na świecie), czy odniesienie jej *stricte* do turystyki kulturowej, nie jest możliwe do wyczerpania w jednym artykule. Autorki postulują kontynuację badań, zarówno w ujęciu teoretycznym, przeglądowym, doprecyzowującym zagadnienie korelacji turystyki kulturowej, miejskiej i zrównoważonej oraz ujęciu empirycznym, dotyczącym analizy stanu rozwoju zjawiska i stanu badań nad zrównoważoną turystyką miejską w kontekście turystyki kulturowej w Polsce, Europie i na świecie.

Bibliografia

Aranburu I., Plaza B., Esteban M., 2016, *Sustainable Cultural Tourism in Urban Destinations: Does Space Matter?*, „Sustainability" - Special Issue: Sustainable Management in Tourism and Hospitality, nr 8(8), DOI: 10.3390/su8080699

Ashworth G. J., 1992, *Is there an urban tourism?*, „Tourism Recreation Research", nr 17, s. 3-8

Ashworth G. J., 1989, *Urban tourism: an imbalance in attention* [w:] Cooper C.P. (red.), *Progress in tourism, recreation and hospitality management*, vol. 1, s. 33-54

Ashworth G., Page S.J., 2011, *Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes, Is there an urban tourism* Journal of Tourism Management", nr 32, s. 1-15

Bajdor P., Grabara J., 2012, *Turystyka zrównoważona – przegląd literatury i charakterystyka*, [w:] S. Nowak (red.), Katowice: Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Kukuczki, s. 52-58

Buckley R., 2009, *Ecotourism. Principles & practices*, CABI, Wallingford

Colomb C., Novy J., 2017, *Urban Tourism and its discontents. An introduction*, [w:] Colomb, C., Novy J. (red.), *Protest and Resistance in the Tourist City*, Wyd. Routledge

European Commission 2016, *The European Tourism Indicator System: ETIS Toolkit for sustainable destination management*, DOI: 10.2873/983087

Eurostat, European Commission, 2016, *Urban Europe — statistics on cities, towns and suburbs*, DOI: 10.2785/91120

Gontar B., Gontar Z., 2016, *Zrównoważona turystyka. Strategiczny wybór projektów ICT,* Wyd. UŁ, Łódź

González D.A., Fosse J., Santos L.R., 2018, *Tourism, mobilities and cities, The integration of sustainability in tourism policies of major European cities*, Eco-Union, Barcelona

Hji-Avgoustis S., Achana F., 2002, *A practical approach to city tourism sustainability*, Proceedings of the 2002 Northeastern Recreation Research Symposium, DOI: 10.13140/RG.2.2.16764.80004

Kachniewska M., 2012, *Zastosowanie analizy sieci społecznych w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem turystyki miejskiej*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach – wydanie pt. „Turystyka na obszarach miejskich. Uwarunkowania rozwoju. Narzędzia promocji", nr 119, s. 45-59

Kowalczyk A., 2005, *Nowe formy turystyki miejskiej*, „Prace i Studia Geograficzne", nr 35, s. 155-197

Kowalczyk A. (red), 2010, *Turystyka zrównoważona*, PWN, Warszawa

Kowalczyk M., 2013, *Turystyka zrównoważona w małych miastach w świetle badań ankietowych*, „Człowiek i Środowisko", nr 1-2, s. 83-96

Kowalczyk M., 2011, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, „Człowiek i Środowisko", nr 3-4, s. 35-50

Kowalczyk-Anioł J., Zmyślony P., 2017, *Turystyka miejska jako źródło protestów społecznych: przykłady Wenecji i Barcelony*, „Turystyka Kulturowa", www.turystykakulturowa.pl, nr 2/2017, s. 7-36

Kowalczyk-Anioł J., 2018, *Koncepcja gentryfikacji turystycznej i jej współczesne rozumienie*, „Prace Geograficzne", Zeszyt 154, s. 35-54

Kowalczyk-Anioł J., *Syndrom wenecki. Dysfunkcje współczesnej turystyki w miastach cennych kulturowo,* [w:] Durydiwka M., Duda-Gromada K. (red), *Przestrzeń w turystyce. Znaczenie i wykorzystanie*", Uniwersytet Warszawski, s. 451-464

Królikowska-Tomczak A., 2016, *Implementation possibilities of a system for management and measuring of sustainable development of tourism in metropolitan areas: The case of Poznań agglomeration* , „Ekonomiczne Problemy Turystyki", nr 36, s. 185-195

Kruczek Z., 2018, *Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa*, „Turystyka kulturowa", www.turystykakulturowa.pl, nr 3/2018, s. 29-41

Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy. Podręcznik Akademicki,* GWSHM Milenium w Gnieźnie

Niezgoda A., 2006, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Wyd. AE, Poznań

Niezgoda A., 2006b, *Rola mieszkańców obszaru recepcji turystycznej w rozwoju turystyki zrównoważonej*, [w:] Wodejko S. (red), *Gospodarka turystyczna a grupy interesu*, Oficyna Wydawnicza AGH, Warszawa, s. 321-330

Nowacki M., Awedyk M., Kowalczyk-Anioł J., Królikowska K., Pstrocka-Rak M., Rak G., 2017, *Strategie rozwoju turystyki w Polsce w kontekście zrównoważonego rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytet Ekonomicznego we Wrocławiu: Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca", nr 473, s. 381-389

Nowak S., Franczak A., 2013, *Regionalne strategie rozwoju a realizacja koncepcji zrównoważonej turystyki*, [w:] Nowak S., *Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach*, AWF w Katowicach, s. 63-77

Paunovic I., 2016, *Serbian City Tourism: Benchmarking Indicators of Sustainable Tourism for Competitive and Sustainable Development*, Volgograd State Technical University

Pilarczyk M., Polgert A., 2019, *Trendy zarządzania przestrzenią w metropoliach europejskich* [w:] Niezgoda A., Nawrot Ł. (red), *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, s. 13-24

Pender L., R. Shalper, 2008, *Zarządzanie turystyką*, PWE, Warszawa

Razali M. K., Ismail H. N., 2014, *A sustainable urban tourism indicator in Malaysia*, WIT Transactions on Ecology and The Environment, „Sustainable Tourism", nr 187, s. 133-145

Rutty M. et al., 2014, *The global effects and impacts of tourism. An overview*, [w:] Hall M., Göosling S., Scott D. *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*, Wyd. Routledge, Nowy Jork

Top 100 City Destinations Ranking, 2018, Euromonitor International

Tourism Sustainability Group, European Commission, 2007, *Report of the Tourism Sustainability Group: Action for more sustainable European Tourism*

UNEP; UNWTO, 2005, *Making tourism more sustainable. A guide for policymakers*, Paryż-Madryt

UNWTO, 2004, *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations (A Guidebook)*, Madryt

UNWTO, 2012, *Global Report on City Tourism – Cities 2012 Project*, Madryt

UNWTO, 2014, *Global Benchmarking for City Tourism Measurement*, https://doi.org/10.18111/9789284416691

UNWTO, 2015, *4th Global Summit on City Tourism: Conclusions*, Madryt

UNWTO, 2018, *Tourism Highlights 2018 Edition*, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284419876

Wheller B., 1993, *Susining the ego*, „Journal of Sustainable Tourism", nr 2, s.121-129

World Commission on Environment and Development, 1987, *Our Common Future. Raport Brundtland*, Nowy Jork-Oxford

http://www.un.org.pl/agenda-2030-rezolucja, 20.06.2019

Zajadacz A., *Turystyka zrównoważona*, [w:] Zajadacz A., Młynarczyk Z. (red), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, Wyd. UAM, Poznań

Zmyślony P., 2013, *Internacjonalizacja zarządzania funkcją turystyczną w dużym mieście*, „Prace Geograficzne", Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ Kraków, Zeszyt 134, s. 51-67

Zmyślony P., 2011, *Globalizacja i turystyka w miastach: korzyści i zagrożenia*, „Folia Turistica" - wydanie specjalne z okazji 35-lecia Wydziału Turystyki i Rekreacji AWF w Krakowie pt. „Z Warsztatów Mistrzów", Kraków, s. 329-343

Zmyślony P., 2011, *Planowanie strategiczne rozwoju funkcji turystycznej na obszarach metropolitarnych - przykład Poznania*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu – wydanie pt. „Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca", A. Rapacz (red.), nr 157, s. 1062-1071

Żabińska T., 2013, *Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach – wydanie pt. „Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju", nr 145, s. 133-153

Sustainable Urban Tourism in the Context of Cultural Tourism

Keywords: sustainable urban tourism, sustainable tourism, urban tourism, cultural tourism, indicators of sustainable tourism development

Abstract

Contemporary city tourism is characterized by very high development dynamics: which for many tourism destinations is an opportunity to develop the tourist function and achieve benefits for both residents and tourists, while in other destinations it is a source of conflict between tourists and the local community. Anticipating threats to the development of urban tourism can be favored by the concept of sustainable tourism development - a subject of extensive discussion in the literature, analysis, both critical and indicating its strengths and premises for implementation in contemporary tourist destinations, including urban ones.

The article attempts to define the concept of sustainable urban tourism and embedding in the context of cultural tourism. In addition, the research task is to determine the scope and state of development of the phenomenon, to indicate its most important features and to determine the level of advancement of research on the presented area.